

VLIV NĚMECKOJAZYČNÝCH TISKŮ NA PODOBU ČESKY PSANÝCH ZAKLÍNACÍCH RUKOPISŮ*

Anna Grůzová (Brno)

The Influence of German-Language Prints on the Form of Czech-written Incantation Manuscripts

Abstract: In the Czech lands of the eighteenth and nineteenth centuries, incantation manuscripts were used primarily by members of the lower social classes, often in rural areas, as a means of coping with everyday problems. These magically oriented texts circulated predominantly in manuscript form, as printed versions were subject to censorship. This paper examines possible models for the instructional content found in such manuscripts. Alongside oral folk tradition, printed texts containing magical practices played a significant role in the creation of these manuscripts. Within Czech cultural conditions, German-language prints — particularly those presenting themselves as prayer books — were frequently encountered.

Keywords: book market – magical practices – incantation – superstition – everyday life

Úvod

V knižní kultuře byla transmise textů běžnou součástí fungování trhu. Různé texty se pohybovaly uvnitř i vně historických hranic jednotlivých zemí a přicházely do vzájemného kontaktu. Na podobu česky psaných knížek působila řada vlivů, přičemž jedním z velmi podstatných faktorů byla v průběhu 18. a 19. století nezastupitelná úloha německého jazykového prostředí.¹ Nešlo přitom pouze o vliv němčiny coby hlavního jazyka monarchie, ale také o přenos populárních žánrů a námětů z německy psané literatury do bohemikální tvorby.² Zároveň tato transmise neznamenala jen překlady oblíbených děl – německé texty často sloužily jako inspirační zdroj pro česky píšící tvůrce textu, kteří následně adaptovali německé motivy a témata do českého a moravského kontextu, aby tyto texty více odpovídaly místním zvyklostem a potřebám.

Tato studie hodnotí problematiku knižní transmise optikou zaklínacích rukopisů.³ Tyto texty využívali především lidé z nižších sociálních vrstev, kteří žili zpravidla na venkově, a s jejich pomocí se snažili čelit životním těžkostem. Díky nim se lidé seznamovali s různými radami, které jim slibovaly pomoc s každodenními problémy, ale i splnění tajných přání. Většina těchto textů směřovala

k zajištění prosperity nebo k ochraně lidí, dobytka i živobytí, řada z nich sledovala také osobní prospěch. V písemné tradici se dochovaly rady k zažehnávání bouřky nebo požáru, k zastavení střely, k odhalení zloděje nebo k nalezení pokladu.⁴ Člověk hledal prostřednictvím těchto textů pomoc u nadpřirozených bytostí – a to jak u křesťanských, jako byla Svatá Trojice nebo světci, tak u duchů a různých nečistých sil. Tyto entity si pak snažil naklonit pomocí modliteb, zaklínadel nebo předmětů s magickou mocí.⁵

Problematika knižní transmise zaklínacích textů je úzce spojená s otázkou, jaké byly jejich možné předlohy. Tato otázka je komplikovaná hned z několika důvodů. Stěžejním důvodem je skutečnost, že se tento typ textu pojal v českém prostředí takřka výhradně s rukopisnou produkcí, což bylo dáno především problematikou obsahem, jenž by v případě vydání tiskem jistě neprošel přes cenzurní kontrolu. Rukopisná forma tak umožňovala rozšíření textů, jež nebyly v tištěné produkci z různých důvodů dostupné.⁶ S ohledem na proces vzniku s sebou rukopisná produkce nesla určitá specifika, jež ji odlišovala od produkce tištěné. Tato specifika ovlivňoval především písař, který od počátku utvářel podobu rukopisu. Některé rukopisy uvádí například konkrétní titul, ze kterého měl písař údajně čerpat, nemuselo se však vždy jednat o jeho doslovný opis, ale často spíše o inspirační

* Studie vznikla na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

¹ Např. ŠIMEČEK – TRÁVNÍČEK 2014, s. 83–88, 134–135.

² Věřoucně nepřijatelné knihy se k nám šířily především z německého prostředí, jejich dovoz panovníci opakovaně zakazovali. Např. císař Karel VI. zmiňuje v nařízení z roku 1725, jak postupovat proti kupcům a poslům z Norimberku a Lipska, kteří do země kacířské knihy přiváží. Výzvu k bdělosti vůči obchodníkům ze zmíněných německých měst opakuje Marie Terezie v nařízení z roku 1749. Viz KONIÁŠ [1770], 1ai, 1aq.

³ Tzv. zaklínací rukopis obsahuje zaklínání, zařikání nebo zažehnávání, tedy slovní rituál, který měl buď vyvolat žádoucí stav (zaklínání, zařikání), nebo naopak napravit stávající nepříznivou situaci (zažehnávání). PROFANTOVÁ 1997, s. 176.

⁴ Např. BARTOŠ 1883–1885.

⁵ Texty využívaly především magie slova v podobě magických formulí nebo nápisů na pečetích a jiných předmětech s magickou mocí, významnou úlohu sehrávaly také praktiky dotykové magie. K magickým prostředkům textů viz GRŮZOVÁ 2024, s. 89–93.

⁶ Více ŠIMEČEK – TRÁVNÍČEK 2014, s. 32–34.

zdroj.⁷ Zároveň se písař mnohdy snažil obsah textu přizpůsobit cílovému uživateli nebo regionálnímu kontextu, případně mohl do textu vkládat autorské pasáže či zkomolit původní znění nebo význam textu, pokud správný výklad přesahoval jeho znalosti.⁸ Do finální podoby rukopisu tak vstupovala řada vlivů, kvůli kterým je nutné každý rukopis vnímat jako originál.

Odborný zájem

Pokud téma magie vzbudilo zájem historických věd, zaměřovali se badatelé zpravidla na nejvyšší příčky pomyslné společenské hierarchie (elity, šlechta). V oblasti magických praktik tak preferovali především témata spojená s tzv. vysokou magií, dále s alchymii a kabalou, nebo později s esoterismem a spiritismem, které byly zvláště v 19. století spojené s exkluzivním členstvím v uzavřených a zpravidla i tajných společenstvích či bratrstvech (svobodní zednáři, rosekruční aj.). Pohled badatelů tak směřoval hlavně ke grimoárům a alchymistickým dílům,⁹ která se stala součástí mnoha šlechtických knihoven. Magické myšlení nižších sociálních vrstev a jeho projevy však dlouhou dobu nevzbuzovaly výraznější zájem historických věd. Pozornost byla věnována především bádání o čarodějnických procesech, úzce navázaných na venkovské prostředí. Tyto procesy byly časově a mnohdy i místně ohraničeným fenoménem, jehož kontury se nám podkřívají díky vyšetřovacím dokumentům příslušných orgánů.¹⁰

Zaklínací rukopisy, které se v 18. a 19. století šířily mezi běžnými lidmi, pocházely díky rostoucí gramotnosti často z praxe samotných uživatelů. S pomocí těchto textů se lidé snažili řešit svoje každodenní problémy, kterým byli nuceni čelit, a proto jsou důležitým zdrojem pro poznání dobové mentality svých majitelů. Zájem o tento specifický pramen je u nás spojen hlavně s národopisným hnutím druhé poloviny 19. století, kdy se řadě badatelů podařilo zaznamenat doklady magických praktik, nebo dokonce získat exemplář zaklínacího rukopisu do sbírky paměťové instituce.¹¹ Téma magického myšlení a jeho projevů je i v současnosti spojené především s etnologickým bádáním, jež se cíleně zaměřuje na studium každodennosti.¹² Dílčím tématům věnují

pozornost také badatelé, kteří se zabývají například dějinami fungování knižního trhu¹³ nebo knihou jako specifickým typem média.¹⁴

Metodologie

Mezi lidmi na venkově kolovaly v průběhu 18. a 19. století rozmanité typy textů, v nichž byla magie zastoupena různou měrou.¹⁵ Magické praktiky byly běžnou součástí léčitelských nebo hospodářských rad, které měly převážně rukopisnou podobu.¹⁶ Stejně tak se můžeme s magickými radami v omezené míře setkat v rukopisných i tištěných modlitebních knížkách.¹⁷ Zmíněné texty využívaly jen vybraných magických prostředků, např. magických formulí a praktik dotykové magie, neobsahovaly však zaklínání ani návody k navázání kontaktu s nadpřirozenými bytostmi. Snaha spojit se s duchy či jinými entitami a zaklínat je pro svůj užitek se objevuje téměř výlučně v zaklínacích textech. Je proto třeba sledovat zaměření textů, neboť zaklínací knížky sloužily primárně k jinému účelu než ty modlitební.

Tato studie zkoumá otázku možných předloh česky psaných zaklínacích rukopisů. Pokud pracujeme s předpokladem, že mohl být obsah rukopisu opisován z tištěné knihy podobného zaměření, musíme s ohledem na absenci „magické literatury“ na domácím trhu případně tištěné tituly, ze kterých mohl písař čerpat, hledat za hranicemi českých zemí. K otázce zároveň přistupujeme s předpokladem, že je možné v textech sledovat různé jazykové i obsahové úpravy, neboť i ty jsou přirozenou součástí procesu vzniku rukopisu.¹⁸ Do komparace jsou zahrnuty texty s magickými praktikami, které byly ve sledovaném období tištěny v německém jazyce nebo vydané v německé jazykové oblasti a jež mohly mít praktický dosah na trh v českých zemích.

Tradice magických knih

Na německém knižním trhu byla magická tematika mnohem rozšířenější než v českých zemích. Byla zde silná tradice všemožně magicky orientovaných titulů. V německém periodickém tisku se běžně objevovaly inzeráty s nabídkou těchto tisků určených pro praktickou potřebu – široká byla

⁷ K procesu tvorby rukopisu viz FIDLEROVÁ 2008, s. 78.

⁸ Patrně je to především u magických formulí, jež v důsledku opakovaného přepisu nabývaly různých podob.

⁹ Např. Milan Nakonečný, Josef Veselý, Josef Wolf, Jaromír Kozák aj.

¹⁰ Např. Petr Kreuz, Kamila Rojčíková, Monika Enenklová, Bedřich Šindelář aj.

¹¹ V první polovině 19. století se sběru pověr a magických praktik věnovali např. Josef Heřman Agapit Gallaš nebo Joseph Virgil Grohmann. Nárůst zájmu je však spojen hlavně s poslední čtvrtinou 19. století a s přelomem 19. a 20. století, kdy příslušné praktiky zaznamenávali např. Čeněk Zibrť, František Bartoš, Josef Čižmář, František Kameníček, Václav Houdek, František Mazal, Jakub Lolek, Beneš Metod Kulda, Edvard Peck, Václav Tille, Matouš Václavek, Jan Grmel, Josef Vojtěch Houška nebo Lucie Bakešová.

¹² Např. Alexandra Navrátilová, Lubomír Piperek, Roman Doušek, Markéta Holubová, Hana Dvořáková.

¹³ Knižnímu trhu a cenzuře se věnují např. Michael Wögerbauer, Petr Píša, Petr Šámal, Pavel Janáček, Marie Ryantová, Barbora Matiašová, Zdeněk Šimeček, Jiří Trávníček, Pavel Himl, Marie-Elisabeth Ducreux.

¹⁴ Rukopisné kultuře se věnuje např. Alena Andrllová Fidlerová, Kateřina Smyčková, Lenka Baručáková, Dmitrij Timofejev.

¹⁵ Více GRŮZOVÁ 2024, s. 85–106.

¹⁶ Jednalo se o svépomocné domácí rady. Mnohé magické praktiky se nacházely také v lékařských či zvěrolékařských rukopisech, které však sloužily primárně k odborné praxi lékařů či zájmu učenců a nebyly rozšířené mezi běžnými venkovany.

¹⁷ Rozšířené byly hlavně přímlyvy ke světcům, ke kterým byla daná praktika směřovaná – např. zažehnávání mračen s pomocí sv. Františka Xaverského.

¹⁸ Více viz ONG 2006, s. 97–101.

především škála ochranných textů,¹⁹ různých příruček pro hazardní hráče či pytláky, ale třeba i knih pro hledače pokladů.²⁰ Dobová inzerce se nevyhýbala ani explicitně zaklínacím knihám. Adolf Spamer například zmiňuje nabídky *Šalamounových klíčků* nebo *Mojžišových knih* v nakladatelstvích v Berlíně, Drážďanech nebo Lipsku.²¹ Tituly orientované na magii sice tvořily samostatnou skupinu inzercí, v dané době však byly tyto knihy chápány spíše jako vzdělávací příručky. Například tisk *Artickul von der Zauberey* z roku 1704 seznamuje čtenáře se základními principy magie zcela v duchu dobové víry v existenci čarodějnic. Tento titul nebyl primárně určen k praktikování magie, a neobsahuje tedy žádné magické formule ani pečete, zahrnuje však návody, jak rozpoznat čarodějnice a jejich nejčastější praktiky a jak se jim bránit.²²

Takto otevřeně magicky zaměřené tituly se však v česky tištěné produkci takřka nevyskytují. Monarchie se snažila chránit knižní trh před konkurencí zahraničních dodavatelů omezením prodeje i vysokými cly a zároveň se snažila bránit proti dílům, která by podporovala dle dobového mínění již tak dost silnou pověřivost prostých lidí.²³ Regulace germanik byla nejspíš v případě magicky zaměřených knih víceméně úspěšná. Seznamy německojazyčných tisků zkonfiskovaných v českých zemích evidují především antisemitská, sociálně-demokratická (dělnická) či erotická díla.²⁴ I když některé tituly nebo jejich dílčí pasáže pronikly na domácí trh, zpravidla nevyužívaly tradičních cest knižního obchodu a kvůli svému obsahu se staly pokoutním zbožím.²⁵ Magicky zaměřené tituly totiž byly součástí oficiálních seznamů zakázaných (kacířských) knih, jejichž oběh na trhu byl přísně kontrolován.²⁶ V oficiální tištěné produkci tak tento typ literatury kvůli povinnosti předběžné cenzury víceméně absentoval. Jedním z mála českojazyčných dokladů byl tzv. *Zaklínač, aneb Bič Dábla* z roku 1733,²⁷ který je zmíněn v *Indexu zakázaných knih* Antonína Koniáše z roku

1770.²⁸ Titul byl znám ještě v polovině 19. století,²⁹ dnes ale již nelze exemplář dohledat. Tiskem však kolovaly i tituly, které stavěly na oblibě magické tematiky, jako například *Zaklínač duchů, aneb podivné příhody...*, který obsahoval příběhy s tematikou zaklínání duchů při hledání pokladu.³⁰

Významným motivem pro šíření takto zaměřených knih byla víra v jejich magickou sílu. Kniha měla ochránit člověka, který ji u sebe nosil, nebo stavení, ve kterém byla uložena. Motivem získání knihy tak vždy nebylo samotné praktikování magie, ale i jakési preventivní opatření spatřované ve vlastnictví knihy, která byla užívána ve funkci amuletu. Na následujících stranách budeme problematiku sledovat na dvou skupinách knih, které byly mezi lidmi velmi rozšířené: 1. „kouzelné“ a zaklínací texty a 2. zdánlivě „nábožné“ tisky.

1. „Kouzelné“ a zaklínací texty

Jedním z hlavních zdrojů česky psaných zaklínacích rukopisů byly zřejmě grimoáry – tedy „kouzelné“ nebo okultní knihy tzv. vysoké magie. Grimoáry předkládaly návody pro vyvolávání duchů, obsahovaly konkrétní znění zaklínacích formulí i postupy na přípravu magických pečeti a dalších prostředků. Původně se jednalo o hebrejské, arabské, řecké nebo latinské náboženské texty, které se postupně překládaly do národních jazyků a šířily se po Evropě v mnoha jazykových i obsahových variantách. Tyto texty navazovaly na věhlas prastarých mágů, jako byl třeba Šalamoun, Mojžiš nebo Ptolemaios. K nejrozšířenějším titulům patřila 6. a 7. kniha *Mojžišova*³¹ nebo *Šalamounovy klíčky*.³² Oblíbené byly také knihy přírodní magie renesančního učenice Paracelsa,³³ ale i ty vzešlé z pera legendárních autorů, například doktora Fausta.³⁴

Cílem textů vysoké magie bylo hlubší poznání, jež by umožnilo odpovědět na zásadní životní otázky a pomoci

¹⁹ Např. Kolomanovo požehnání, nebeské zámky a závory, délky Ježíše Krista a Panny Marie, listy z nebe. Lidé měli tyto tisky nosit pro ochranu u sebe.

²⁰ Ingolstädter Zeitung 1886, s. 40.

²¹ SPAMER 1958, s. 36–37.

²² BSB, sign. 4 Phys.m. 57. Podle dedikace v úvodu je titul chápán jako příručka pro úředníky a jiné autority, aby byli schopni čarodějnice a jejich jednání rozpoznat.

²³ Až do té míry, že se cenzurní zákazy vztahovaly třeba i na vydávání zpráv o zázračných uzdraveních na poutních místech. WÖGERBAUER et al. 2015, s. 116. Ekonomické regulace trhu tamtéž, s. 92–94.

²⁴ WÖGERBAUER et al. 2015, s. 508–510.

²⁵ Prodej magicky zaměřených knih v česko-německém pohraničí i aktivity zahraničních zásilkových obchodů zmiňuje SPAMER 1958, s. 12, 29–33.

²⁶ Mimo běžnou cenzurní praxi vycházely i dekrety panovníků, které nařizovaly průběžnou kontrolu dosud vydaných tisků. Na základě následného přezkoumání cenzorů se i dříve vydané tituly mohly objevit na seznamu zapovězených knih. Viz např. VOLF 1924, s. 221, 232.

²⁷ *Zaklínač, aneb Bič Dábla s obzvláštními zprávami na zlé Duchy, kteří se při pokladech nacházejí, jak se mají skrze tyto svaté modlitby odhánět pryč, při nichž se nachází virgulář, ukazující, kde se mají virgule řezati*. Nákladem poutivého Muže P. Zelenky Jozefa, Obyvatele Města Tovačova. [B.m.t.] 1733 (K17094).

²⁸ KONIÁŠ [1770], s. 301–302.

²⁹ JUNGSMANN 1849, s. 343.

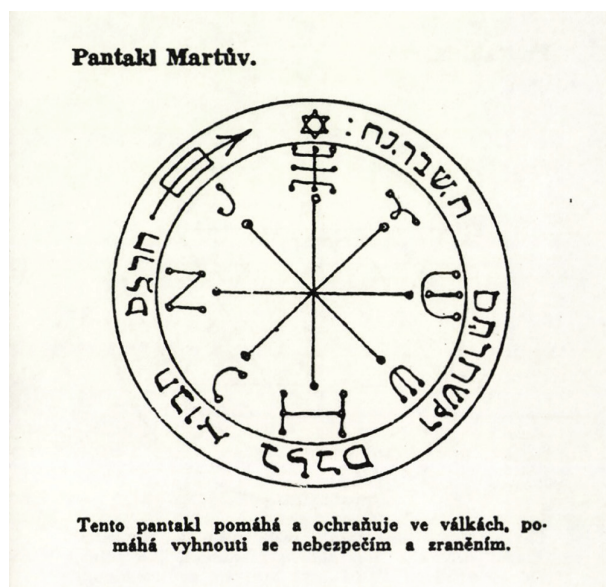
³⁰ NK ČR, sign. 54 F 000327/adl.1. Kniha vyšla tiskem nejspíš díky svému beletristickému rázu, přestože obsahuje popisy rituálu se zaklínáním duchů. Tisk však nepředkládá podobu magických pečeti ani znění magických formulí.

³¹ VESELÝ 2006, s. 207–269. Nejde o pevnou sbírku textů, ale spíše o zavedený titul používaný od středověku, který sdružuje různé magické, alchymistické a náboženské spisy, jež zlidověly. Bible zná pouze pět Mojžišových knih (tzv. Pentateuch), historie dalších knih je nejasná, ale sahá až do nejstarších křesťanských dob. SPAMER 1958, s. 13.

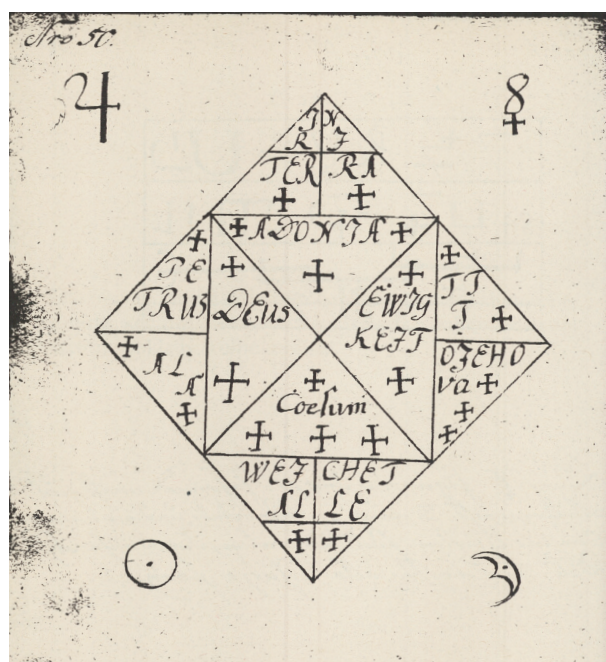
³² VESELÝ 2000, s. 24–30.

³³ NAKONEČNÝ 2009, s. 137–138.

³⁴ VESELÝ 2000, s. 63–75. Doktor Faust měl zřejmě reálnou předlohu v postavě člověka, který se v polovině 16. století v Německu proslavil díky svému „černému umění“. NAKONEČNÝ 2009, s. 131.

Obr. 1. Marsův pantakl proti zranění. Claviculae Salamonis 1990, s. 66.

Obr. 2. Faustova figura Nr. 50. FAUST 2001, [s. 123].

nalézt recept na věčný život nebo mytický kámen mudrců. Tyto texty byly úzce provázané s dalšími tajemnými vědami, zejména s astrologií a alchymii, proto kladly na svého uživatele velmi náročné požadavky. Aby byl zaklínač schopen porozumět obsahu, musel se orientovat v komplikovaných značkách a prastarých písmech, zároveň musel umět

Zu Transmutieren Solem in	So fahen wann der Moñ ist im sechsten Grad	Ab wann der Moñ ist im 20 Grad	Ab wann der Moñ ist im 1 Grad	Ab wann der Moñ ist im 12 Grad	Ab wann der Moñ ist im 9 Grad	Ab wann der Moñ ist im 18 Grad	Ab wann der Moñ ist im 3 Grad
☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉
♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂
♁	♁	♁	♁	♁	♁	♁	♁
♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂
♁	♁	♁	♁	♁	♁	♁	♁
♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂
♁	♁	♁	♁	♁	♁	♁	♁
♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂
♁	♁	♁	♁	♁	♁	♁	♁
♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂
♁	♁	♁	♁	♁	♁	♁	♁

Obr. 3. Tabulka planetárních hodin. PARACELsus 1991, [s. 2].

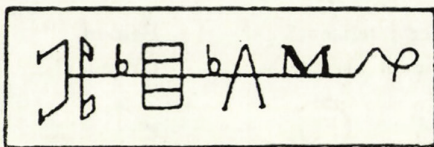
rozpoznat období, jež bylo pro danou aktivitu údajně jediné vhodné – například jej musel umět odečíst z planetárních hodin, což byl astrologický systém určování času, v němž velmi důležitou roli hrála poloha nebeských těles (měsíc v Býku, hodina Saturnu), případně byly dny a hodiny pod nadvládou konkrétních duchů či andělů.

Jaký byl tedy odraz těchto „kouzelných“ textů v českém prostředí? Grimoáry a alchymistické knihy byly specifické texty, které se vzhledem ke svému obsahu šířily ve většině případů rukopisně. S jejich vlastnictvím byli spojováni hlavně příslušníci elit.³⁵ Mezi lidmi na venkově byly ve velké míře rozšířené německé čarodějné knihy zvané *Höllenzwang*.³⁶ Tyto knížky se podobně jako grimoáry hlásily k tradici vysoké magie a svým obsahem odkazovaly k dílům významných alchymistů a mágů, na což upozorňovaly zpravidla už v úvodu: „Vzato z jedné tajné Philosophie Doktora

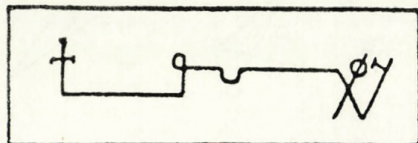
³⁵ Např. knížka k zaklínání duchů vyžadující komplikované znalosti planetárních hodin apod. byla podle provenienční poznámky ve vlastnictví šlechtického rodu Mornstein-Žerotínů. MZK, sign. RKP-0777.364, [Pokladová kniha].

³⁶ HAUFENN 1896, s. 89.

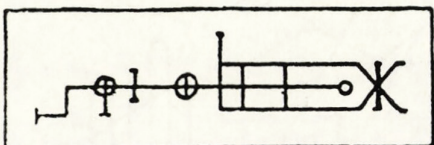
Pondělí: Gabriel.

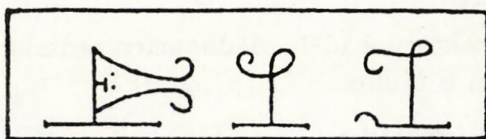
Úterý: Samael.

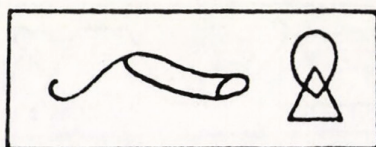
Středa: Rafael.

Čtvrtek: Sachiel.

**Pátek:
Anael.**

Obr. 4. Charaktery archandělů a jejich vláda nad dny v týdnu. Claviculae Salamonis 1990, s. 122.

a *Mudrce Theophrasti*.³⁷ Případně rukopis promlouval přímo jazykem svého legendárního tvůrce: „*Já Theophrastes pravím, že mně museli [duchové] skrz ty pečeti poníženi a krotké být a vinšované poklady dát a otevřít.*“³⁸

Do užívání lidí z nižších sociálních vrstev se však tyto původně náročné texty přenesly v poněkud pozměněné podobě. V průběhu opisování se totiž znění textů postupně přizpůsobovalo praktickým potřebám běžných venkovanů, což se projevovalo především zařazením mnoha doprovodných úkonů. Přestože se i s pomocí těchto „lidových“ opisů

snažili lidé navázat spojení s duchy, texty již po svých uživateli nevyžadovaly tolik náročných znalostí. Proměňoval se i účel těchto textů, který se od hledání hlubšího poznání přesunul k řešení určitého problému, například jak najít poklad nebo zahnat zuřící bouři. Tyto opisy se tak soustředily na konkrétní postup, který bylo třeba pro dosažení požadovaného cíle dodržet.

Při opisování textů tak docházelo k mnoha úpravám. Zmínili jsme stěžejní úlohu písaře, který se často snažil text přizpůsobit lokálním podmínkám, což se mohlo projevit například změnou jmen démonů či andělů, ale i pozměněním podoby pečete, rituálu nebo konkrétního požadavku.³⁹ U pečeti tak třeba mizely magické litery či alchymistické značky a často byly nahrazovány symboly kříže, christogramy nebo mariogramy (IHS, MRA). Jejich základní ikonografie však zůstávala podobná. Stejně tak byl zachován důraz na magickou symboliku a důležitost určitých hodin, dní, barev, čísel nebo gest.

2. Zdánlivě „nábožné“ knížky

Jedním z dalších významných zdrojů česky psaných zaklínacích rukopisů byly pravděpodobně „nábožné“ tisky, které se do českého prostředí často šířily právě z německy mluvících zemí. Zpravidla šlo o tisky, které se prezentovaly jako knížky modliteb, přestože obsahovaly řadu magických praktik.⁴⁰

Příkladem jazykově německého tisku je *Romanus-büchel* (objevuje se i ve variantě *büchlein*). Tisk sice začíná několika ranními modlitbičkami a končí jedním ranním požehláním, jinak je však obsáhlým souborem magických rad. Tyto rady byly často založené na principu dotykové magie, člověk měl tedy knihu pro správný účinek nosit u sebe nebo ji mít v domě. Uvedené praktiky měly svým majitelům pomoci ochránit dům i s jeho obyvateli a dobytkem, odhalit zloděje nebo zajistit výhru v loterii.⁴¹

Zmínili jsme, že v prostředí českých zemí tyto rozličné návody zpravidla nevycházely tiskem právě kvůli svému magickému obsahu. Pokud už se jim podařilo díky různým úskokům přes cenzuru projít a skutečně došlo k jejich vydání, zpravidla v těchto tiscích absentovaly ilustrace magických pečeti nebo znění magických formulí. U německé knížky *Romanus-büchel* se však setkáváme s užitím magické formule, která často plnila také funkci pečete. Jedná se o latinský slovní čtverec *SATOR*, který byl jedním z nejstarších zaklínadel používaných po celá tisíciletí.⁴² V našem tisku se objevuje dokonce dvakrát – jako prostředek pro

³⁷ MZK, sign. RKP-0048.030, *Knih pokladová...*, s. 40. Učenec Theophrastus Bombastus von Hohenheim vystupoval pod pseudonymem Paracelsus. NAKONEČNÝ 2009, s. 137–138.

³⁸ MZK, sign. RKP-0048.030, *Knih pokladová...*, s. 43.

³⁹ Např. u tzv. pokladových textů se proměňuje suma pokladu, kterou zaklínač po duchovi žádá. Jindy je stejný rituální postup použit pro jiný záměr, než ke kterému byl původně zamýšlen.

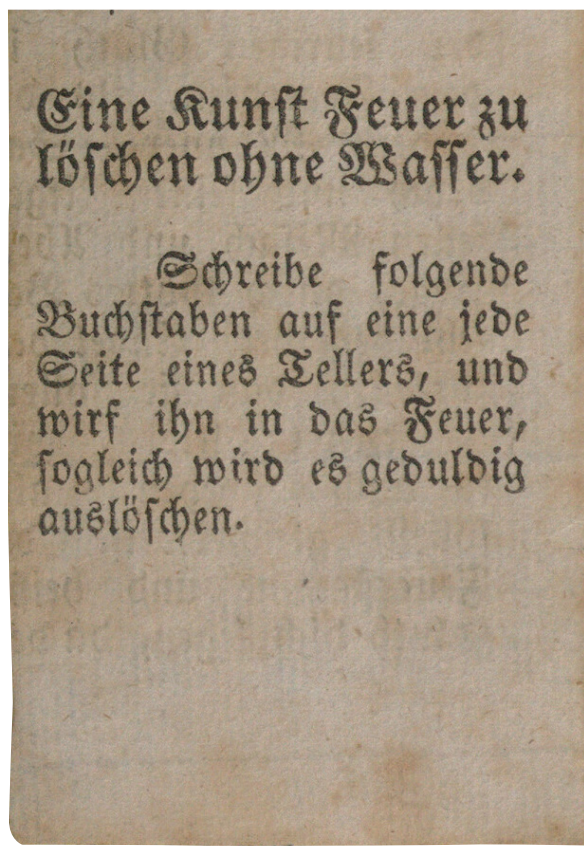
⁴⁰ Vycházelo mnoho titulů modlitebních knížek, které byly považovány za problematičké a měly být zabavovány. Např. *Index* Antonína Koniáše roku 1770 udává seznam těchto knížek na několika stranách. KONIÁŠ [1770], s. 163–169.

⁴¹ Uvedené návody se často dovolávaly věhlasných učenců, např. Paracelsa, od nichž přebíraly praktické rady do domácnosti (*jak vyhnat škůdce z domu i úrody; aby pivo nezkyšlo*), k léčení lidí i dobytka (*jak se zbavit bradavic; pomoc ženám při porodu*), ale i magické návody (*jak vyrobit neviditelný inkoust; aby zbraň střílela bez prachu; aby nebyl člověk zraněn*). ÖNB, sign. 309892-A.

⁴² Palindrom *SATOR – AREPO – TENET – OPERA – ROTAS* (zkráceně *Sator*) je prastarý soubor magických formulí psaných do podoby čtverce. Formule je prokazatelně známá od 1. století z Pompejí, nepochybně je však staršího původu. NAKONEČNÝ 1993, s. 250, heslo *sator arepo*.

Obr. 5. Ochrana dobytka pomocí palindromu SATOR. Vídeň, ÖNB, sign. 309892-A, s. 38.

Obr. 6. Výroba ohňového talíře. Vídeň, ÖNB, sign. 309892-A, s. 12.

ochranu dobytka a v návodu *Jak hasit oheň bez vody* za pomoci tzv. ohňového talíře, který měl být pro uhašení požáru vhozen do plamenů.⁴³

Tisk *Romanus-büchel* byl rozšířený především v německých zemích, ale i v českých a moravských příhraničních oblastech. Podle impresia dochovaných exemplářů měl tisk vycházet v různých evropských městech (Berlín, Benátky, Kladsko, Vratislav). Ve většině případů se však nejspíš jednalo o tzv. fingovaná impresia, což u věroučně problematických tisků patřilo ke zcela běžné praxi.⁴⁴ Tato strategie se s velkou pravděpodobností potvrzuje také u našeho exempláře, v němž je uvedeno, že byl vydán ve Vratislavi (Breslau) v roce 1790. Na základě komparace dřevorezů obsažených v tisku, které máme doložené na jiných tisících prokazatelně vytištěných ve Znojmě, je však velmi pravděpodobné, že tento tisk vycházel také na Moravě.

Uvedený příklad dobře ilustruje propojení magicky orientovaných textů s tzv. pověřenými kramářskými tisky, které se sice obracely k Bohu, Panně Marii nebo světcům, ale zároveň byly spojené s různými magickými praktikami.⁴⁵ Tyto tisky tak nabízely jednu z cest, jak se mohl problematický obsah do českých zemí dostávat a dále se šířit. Kramářské tisky totiž byly spojené s orální kulturou mnohem více, než tomu bylo u jiné tištěné produkce.⁴⁶ Se zaklínacími rukopisy je tak pojil především důraz na správný přednes textu, jenž byl doprovázen některou magickou praktikou, například přiložením textu na tělo.

Dosud není znám českojazyčný tisk, který by obsahově odpovídal struktuře *Romanus-büchel*. Spíše se zdá být pravděpodobné, že se šířily jeho jednotlivé části.⁴⁷ Podobným charakterem se však vyznačuje česky psaný tisk *Obět' před Bohem*, který byl v českých zemích velmi rozšířený. Podobně

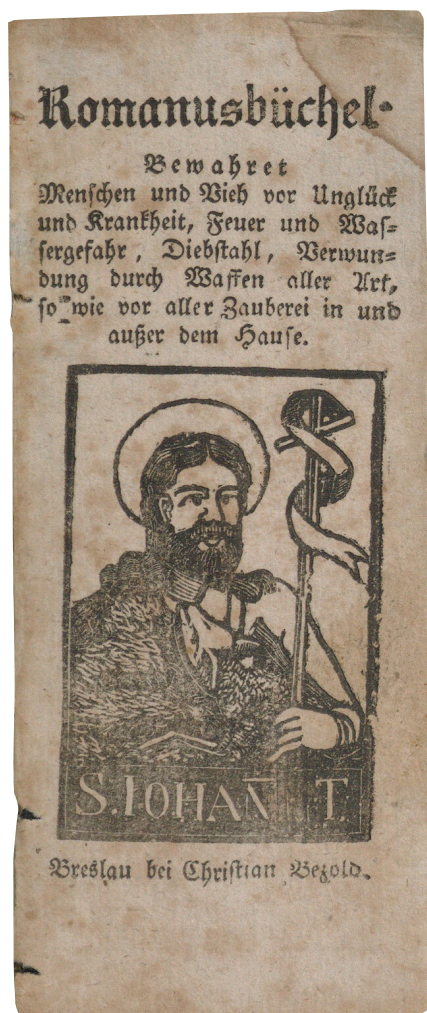
⁴³ Šlo zpravidla o dřevěný talíř, na kterém byly nakresleny či vyryty magické symboly nebo formule (v tomto případě palindrom SATOR) a který byl následně vhozen do plamenů. Lidé věřili, že magická moc uvedených slov dokáže oheň uhasit. MALACH 2017, s. 81.

⁴⁴ Tisk uváděl místo vydání, které neodpovídalo skutečnému místu jeho vzniku. Cílem této strategie bylo vyhnout se povinnosti předběžného cenzurního schválení, protože tisky ze zahraničí nebyly pod takovým drobnohledem jako tisky domácí. Více DROZDA 2024, s. 60.

⁴⁵ Kramářské tisky kolovaly v českých zemích v obou jazycích, původní německé texty se často překládaly do češtiny. Patřila k nim hlavně různá ochranná požehnání, jež se měla zavěšovat do domu či stáje nebo nosit na těle. Více DROZDA 2024, s. 73–80.

⁴⁶ SMYČKOVÁ 2022, s. 259–260.

⁴⁷ Např. *Kolomanus-Segen* (Požehnání sv. Kolomana), které mělo vyjít v německé Kostnici. MZM, inv. č. ST 2576, *Kolomanus-Segen*.

Obr. 7. Dřevořez Jana Křtitele na titulním listu Romanus-büchel. Vídeň, ÖNB, sign. 309892-A.

Obr. 8. Dřevořez Jana Křtitele na titulním listu kramářské písně tištěné ve Znojmě. Brno, MZK, sign. VK-0000.555, s. 20.

jako *Romanus-büchel* se i *Obět před Bohem* prezentovala jako nábožná knížka, obsahovala však mnohem méně návodů k magickým praktikám.⁴⁸ Zároveň v ní můžeme vidět mnohem větší tendence k ukrytí věroučně problematického obsahu řady pasáží. Aby tisk na první pohled nezbuzoval zájem cenzurních úřadů, využívali jeho původci hned několika strategií:

1. V prvé řadě mělo jít o zdánlivě nábožnou knihu. Náboženskému tónu odpovídal už titulní list, který uváděl, že jde o „*Modlitby katolické k pravému užívání jak ráno, tak i večer [...] z rozličných pobožných a horlivých knih vybrané.*“⁴⁹ Čtenář tak měl být už při prvním letmém nahlédnutí do titulu ujistěn, že se setkal s katolickým věroučně nezávadným obsahem.

2. Tisk zpravidla používal fingované impresum. Jako místo vydání uvedl třeba uherskou Skalici nebo Berlín – kvůli rozšíření mnoha těchto „německých“ vydání se *Obět před Bohem* mezi lidmi často označovala jako „berlínka“. Na základě komparace dřevořezů, doložených v jiných tiscích, vydaných prokazatelně v českých tiskárnách, však lze předpokládat, že tento tisk vycházel také v českých zemích.⁵⁰

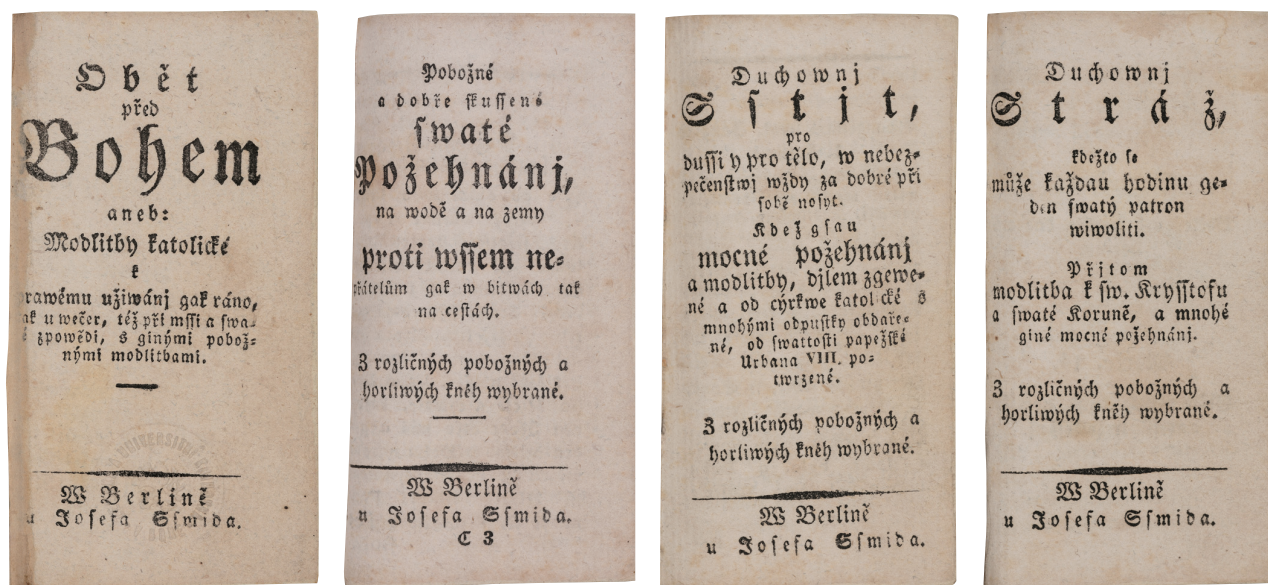
3. Důležitou strategií byla snaha ukryt problematické pasáže uprostřed knihy. Na první pohled se totiž kniha zdála být konvolutem čtyř částí,⁵¹ ale jednalo se o jeden tisk vydaný najednou. Můžeme říct, že první a čtvrtá část byly věroučně v pořádku, neboť obsahovaly denní či

⁴⁸ Absentovaly v ní náčrtky magických prostředků (pečetí) i konkrétní postupy k jejich vyhotovení. Text například uvedl informaci, že je potřeba u sebe nosit pečeť, ale neobsahoval už ilustraci pečetě ani postup její výroby.

⁴⁹ MZK, sign. STS-0377.577, *Obět před Bohem*.

⁵⁰ Dřevořezy obsažené na listech H9b, H11a, H12a a J5a jsou používány v jiných tiscích vytištěných v chrudimské a pardubické tiskárně. MZK, sign. STS-0377.577, *Obět před Bohem*.

⁵¹ 1. „*Modlitby katolické k pravému užívání jak ráno, tak i večer, též i při mši svaté, k zpovědi a k svatému přijímání, s jinými pobožnými modlitbami.*“ 2. „*Pobožné a dobře zkušené svaté požehnání na vodě a na zemi. Proti všem nepřítelům jak v bitvách, tak na cestách.*“ 3. „*Duchovní štít pro duši i pro tělo, v nebezpečnosti vždy za dobré při sobě nosit.*“ 4. „*Duchovní stráž, kdežto se může každou hodinu jeden svatý patron vyvoliti.*“ Všechny uvádí shodné impresum: „*V Berlíně u Josefa Šmída*“.

Obř. 9. Čtyři části *Obět před Bohem* vydané údajně v Berlíně. Brno, MZK, sign. TS-0377.577.

mešní modlitby (1. díl) a přímlyvné modlitby ke svět-
cům (4. díl). Problematická byla právě prostřední pasáž
(2. a 3. díl), jež obsahovala různá „mocná“ požehnání
nebo tzv. listy z nebe.⁵² Součástí těchto textů byly prakti-
ky dotykové magie, ale i přímlyvy ke svět-
cům s použitím magických formulí. *Duchovní štít* (3. díl) navíc v titulu
stvrzoval oprávněnost použitých uvedených návodů, neboť
měly být schváleny samotným papežem: „od svatos-
ti papežské Urbana VIII. potvrzené“.⁵³ Toto potvrzení
vzbuzovalo v uživateli pocit, že jsou obsažené návody
v knize oficiálně povolené církví.

Kniha *Obět před Bohem* byla mezi lidmi velmi rozšířena
a rukopisná podoba tohoto díla ovlivňovala i soudobou ru-
kopisnou kulturu. Zpravidla však mezi lidmi nekolovaly to-
tožné opisy. Zatímco některé pasáže v rukopisných verzích
chybí, v jiných jsou texty, jež se v tištěné verzi knihy neobje-
vují.⁵⁴ Protože byla kniha problematická jako celek, často se
šířily různé její části. To se týkalo hlavně „mocných“ požeh-
nání (např. *Požehnání sv. Kolomana*) nebo tzv. listů z nebe,
které měly jako univerzální ochranné texty široké použití.

Vliv orální tradice

Vedle textové kultury silně ovlivnila česky psané zaklínací
rukopisy také orální tradice.⁵⁵ Díky ústnímu přenosu znalos-
ti a vyprávění se magické praktiky uchovávaly v povědomí

lidí po generace, i přes snahu cenzury či státních nařízení je
omezit.

Vlivem místní orální tradice byly rukopisy upravovány
tak, aby jejich text lépe odpovídal regionálnímu kontextu.
Vidíme to například v pokladových knihách, ve kterých se
zaklínač na Valašsku obracel zpravidla k duchu Tafriellovi,
zatímco v Čechách vyzval mnohem častěji ducha Terofy-
ho.⁵⁶ Konkrétní rituál se podle rukopisu prováděl zpravidla
na místech, která byla v lokálních vyprávěních spojovaná
s magickým působením, často na nějaké křižovatce, v lese,
u hradu, případně u pramene. V jednom rukopisu se napří-
klad v popisu návodu na výrobu magického zrcadla, jehož
čarovná moc údajně pomáhala předvídat budoucnost, vysky-
tuje rada, aby šel zaklínač se zrcadlem ke „studánce Žide-
lnej, pramenitej“.⁵⁷ S největší pravděpodobností šlo o sku-
tečný potok Židelná u Fryštáku – díky zasazení rituálu do
regionálně známého místa totiž působil rukopis věrohodněji.

Častý byl rovněž výskyt poznámek s osobní zkušenos-
tí pisaře: „Já jsem sám tomu nevěřil, až jsem zkusil, když
jsem nabral velké tíže zlata.“⁵⁸ Pokud se v rukopise obje-
vily nějaké zmínky o konkrétním původci textu, což nebý-
vá příliš běžné, často byli zmiňováni především duchovní
z okolí. Text tak měl pocházet například od církevního hod-
nostáře (probošta, děkana, kněze): „Modlitba je darovaná
z Fulneckého kláštera od pana děkana Petra Sewalda, mě
k odepsání, abych si ji přepsal a jestli si troufám to vykonati,

⁵² Tj. univerzální ochranná požehnání proti nemocem, k lehkému porodu, pro ochranu stavení, proti nečistým silám, proti čarám, nepřítelům atd.

⁵³ Vedle Urbana VIII. zmiňuje kniha ještě Marcela II. Podle uvedených letopočtů tito papeži v dané době pontifikát skutečně zastávali. Oficiálně však papeži proti podobným textům vystupovali. Seznamy zakázaných knih se zpravidla odvolávají k rejstříku Innocence XI. z roku 1680, který vycházel už ze zákazů Tridentského koncilu. Viz KONIÁŠ [1770], 1bi-1bm.

⁵⁴ Např. zaklínání střely. MZK, sign. RKP-1493.925, *IHS! Obět před Bohem*, s. 92–93.

⁵⁵ Např. pověsti o používání knížek při zaklínání duchů k hledání pokladu viz LUFFER 2014, s. 210–226.

⁵⁶ ADÁMEK 1928, s. 281; KAMENÍČEK 1892, s. 677.

⁵⁷ MZK, sign. RKP-0048.030, *Knihy pokladová*, s. 4.

⁵⁸ HOUDEK 1895, s. 23.

abych šťastný byl.“⁵⁹ Velmi rozšířený byl také výskyt postavy duchovního, jistého „pátera Edvarda z Tovaryšstva Ježíšova“.⁶⁰ Tento jezuita měl šířit text pokladové knížky mezi lidmi, a to údajně s povolením provinciála (v některých případech i papeže) s tím, že vše činí pro blaho lidí žijících v chudobě a nemíni tím nijak rozhněvat Boha nebo církev.⁶¹ Tento narativ byl nejspíš pozůstatkem spojování duchovních se znalostí zaklínání, jež vycházelo z jejich exorcistické praxe,⁶² při níž používali modlitby a zaklínání proti zlým duchům. Zároveň plnil tento narativ úlohu jakéhosi potvrzení uvěřitelnosti předkládaného jednání. Pro uživatele zaklínacího rukopisu tak mohlo toto spojení vzbuzovat dojem, že se jedná o postup, který byl oficiálně schválen církví nebo jejími zástupci – podobně jako jsme viděli deklaraci papežského schválení u *Oběti před Bohem*.

Závěr

Studie vycházela z předpokladu, že obsah zaklínacího rukopisu mohl být opisován z tištěné knihy podobného zaměření. Kvůli absenci explicitně „magické literatury“ v českých zemích se studie zabývala německým knižním trhem, jehož vliv v domácím prostředí byl v dané době zcela zásadní. Studie zmínila několik titulů, jež mohly s velkou pravděpodobností ovlivnit podobu česky psaných zaklínacích rukopisů. Je však třeba vzít v potaz rovněž rozdíly a specifika, jež odlišují českou produkci od německé. Ty vycházejí především z vymezených skupin textů, tedy 1. „kouzelných“ a zaklínacích textů a 2. zdánlivě „nábožných“ tisků.

1. Zatímco v německých zemích se prosadila silná tradice „magické literatury“ (grimoáry a „kouzelné“ knihy) a takto zaměřené tituly zde vycházely i tiskem, v českém prostředí se šířily především v rukopisné podobě. K tomuto stavu pravděpodobně zásadním způsobem přispěla důsledná cenzurní praxe habsburské monarchie, jež cílila také na věroučně problematické tituly, ale mohlo to být dáno také tradičním formátem „magických“ textů, jež se šířily po celá staletí výhradně v rukopisné podobě. Právě v těchto textech se vyskytovala zaklínání duchů s pomocí magických formulí a praktické návody k přípravě různých magických prostředků. Česky psané zaklínací rukopisy zpravidla zachovávaly základní magický obsah (návody, formule, pečete), nevyžadovaly však již po svých uživatelích tolik náročných znalostí – namísto orientace v planetárních hodinách se tak texty soustředily např. na dny spojené s významnými křesťanskými svátky či světci (Velký pátek, Štědrý den, filipojakubská či svatojánská noc atd.). Zároveň mohl písař text obsahově pozměnit a čerpat i z dalších tištěných či rukopisných zdrojů jako třeba herbářů, kalendářů nebo pověrečné kramářské produkce, ale i z orální kultury.
2. Zdánlivě „nábožné“ knížky byly oblíbené v česky i německy hovořících zemích a běžně se zde šířily také v tištěné podobě. Na příkladu uvedených titulů lze ukázat

rovněž odlišnou míru užití magie v tomto typu textů, v nichž zpravidla zcela absentují zaklínací pasáže nebo praktické návody s vyobrazením magických pečeti. Zároveň jsme viděli, že česky tištěné knížky (např. *Oběť před Bohem*) se snažily zakrýt magický obsah v mnohem větší míře než podobné tituly v němčině (např. *Romanus-büchlein*), což bylo nejspíš dáno přísnou cenzurní politikou monarchie – i kvůli ní byla *Oběť před Bohem* pravděpodobně nejvíce magicky zaměřenou knihou, která na domácím knižním trhu vycházela i v tištěné podobě. Přesto nabývaly tyto „nábožné“ tituly písaři domnělého zaklínacího rukopisu pouze omezenou škálu praktik. Praktiky uvedené v těchto tiscích se do velké míry shodovaly s úkony obsaženými v pověrečných kramářských tiscích právě kvůli tomu, že často šířily vybrané pasáže těchto „nábožných“ knih.

Při utváření rukopisu vstupovala do procesu jeho vzniku řada vlivů, v nichž sehrávala svou roli domácí i zahraniční tradice, stejně jako tištěná i rukopisná produkce. Obsahově tvořily zaklínací rukopisy kombinaci prvků tzv. vysoké magie, magických praktik i katolické zbožnosti. Zároveň se v nich silně projevoval vliv orální kultury a generačního přenosu znalostí i snaha přizpůsobit text místním podmínkám. Díky všem těmto skutečnostem je zpravidla velmi těžké určit konkrétní předlohu daného zaklínacího rukopisu, protože jeho tvůrce byl pod vlivem mnoha inspiračních zdrojů a motivací.

Studie na několika příkladech ukázala, že německojazyčné tisky ovlivňovaly domácí produkci napříč žánry, tedy i v tak specifické oblasti, jakou byla „magická literatura“. Různorodost úprav, ke kterým mohlo při opisování textů docházet, nám ukazuje, že proces vzniku rukopisu byl zřejmě mnohem kreativnější, než se v minulosti předpokládalo.

Prameny:

Brno, Moravská zemská knihovna (MZK):

sign. RKP-0048.030, ADAMEC, Jakub. *Kniha Pokladová, a neb Pomoc pro člověka, Nauzy chudobu trpícího*, 1842

sign. RKP-0777.364, [Pokladová kniha]

sign. RKP-1493.925, *IHS! Oběť před Bohem aneb Modlitby katolické*

sign. VK-0000.555.20, *Nábožná píseň k svatému Janu Křtíteli*. Znojmo: Martin Hofmann, 1852

sign. STS-0377.577, *Oběť před Bohem aneb Modlitby Katolické k pravému užívání jak ráno, tak i večer, též při mši a svatě zpovědi, s jinými pobožnými modlitbami*. Berlín: Josef Šmid, [mezi 1810 a 1819?]

Brno, Moravské zemské muzeum (MZM):

inv. č. ST 2576, *Ein schöner und wohl approbirter heiliger Kolomanus-Segen, zu Wasser und Land wider alle seine Feinde so ihm begegnen auf allen seinen Wegen und Stegen*. Getruckt zu Konstantz

⁵⁹ KNM, sign. IV H 68, *Modlitby k sv. Gabrielu*, s. 13–14.

⁶⁰ O pokladových knížkách domněle z pera pátera Edvarda více GRŮZOVÁ 2023, s. 94.

⁶¹ KAMENÍČEK 1892, s. 675.

⁶² Léčení nemocí pomocí zažehňávání bylo duchovním výslovně zakázáno až nařízením z roku 1685. NAVRÁTILOVÁ 2015, s. 13.

Mnichov, SRN, Bayerische Staatsbibliothek (BSB):

sign. 4 Phys.m. 57, LIECHTENBERG, Jacob von – WEC-KER, Johann J. – HILDEBRAND, Wolfgang. *Wahre und eigentliche Entdeckung oder Erklärung der fürnemsten Artickul von der Zauberey...*, Franckfurt a. M., 1704. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10058045?page=6,7> [cit. 24. 2. 2025].

Praha, Knihovna Národního muzea (KNM):

sign. IV H 68, Jakub Adamec. *Modlitby k sv. Gabrielu*, 1841

Praha, Národní knihovna České republiky (NK ČR):

sign. 54 F 000327/adl.1, FLAMMENBERG, Lorenz. *Zaklínač duchů, a neb podivné přjhydy z austných a pjsbných oznámenj pilně schromážděné(!) skrze Wawřjnce Flamenberga*. S powolenjm cýs. král. Censury. Kutná Hora: Frant. Winc. Korer, 1799. K02546 Dostupné z: <http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002223547-001&printsec=frontcover> [cit. 25. 11. 2024]

Vídeň, Rakousko, Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB):

sign. 309892-A, *Romanus-Büchel. Bewahre Menschen und Vieh vor Unglück und Krankheit, Feuer und Wassergefahr, Diebstahl, Verwundung durch Waffen aller Art, so wie vor aller Zauberey in und außer dem Hause*. Breslau: Christian Bezold, 1790. Dostupné z: <http://data.onb.ac.at/rep/10727504> [cit. 21. 11. 2024]

sign. 500476-A, PARACELSUS, Theophrastus. *Natürliches Zauber-Magazin*. Frankfurt am Main – Leipzig, 1771. Dostupné z: <http://data.onb.ac.at/rep/109ACEF9> [cit. 27. 11. 2024]

Vydané prameny:

ADÁMEK 1928: ADÁMEK, Karel. O černokněžnických knížkách. *Národopisný věstník československý* 21, 1928, s. 277–318.

Claviculae Salamonis 1990: *Claviculae Salamonis = (Klíčky Šalamounovy). Kabbalistický rukopis středověký, obsahující úplnou praktickou magii*. Praha: Trigon, 1990.

FAUST 2001: FAUST, Johannes. *Johanna Fausta kniha mírakulí, uměn a divů, neboli, Trojnásobné pekelné zařikání*. Turnov: Gnóm, [2001].

HAUFFEN 1896: HAUFFEN, Adolf. *Einführung in die deutsch-böhmische Volkskunde nebst einer Bibliographie*. Prag: J. G. Calve, 1896.

HOUDEK 1895: HOUDEK, Vítězslav. Valašská zaklínací kniha z r. 1840. *Časopis Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci* 12, 1895, č. 45, s. 23–28.

Ingolstädter Zeitung 1886: *Ingolstädter Zeitung nebst Unterhaltungs-Blatt. Fünftehnter Jahrgang 1886*, č. 1/4. Baumer, 1886. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=YIHQuz2mzcC&newbks=0&dq=kolomanus%20segen&hl=cs&pg=PA40#v=onepage&q=kolomanus%20segen&f=false> [cit. 24. 2. 2025].

JUNGSMANN 1849: JUNGSMANN, Josef. *Josefa Jungmana Historie literatury české, aneb, Saustawný přehled spisu českých s kratkau historií národu, oswícení a jazyka*. Praha: Kněhkupectwí F. Řivnáče, 1849.

KAMENÍČEK 1892: KAMENÍČEK, František. Zaklínací kniha rožnovská. *Český lid* 2, 1892, s. 674–679.

KONIÁŠ [1770]: KONIÁŠ, Antonín. *Index Bohemicorum Librorum Prohibitorum, et Corrigendorum. Ordine Alphabeti digestus, Reverendissimi ... S. R. I. Principis ... Antonii Petri ... Archi-Episcopi Pragensis jussu collectus, atque editus*. Vetero-Pragae: Typis Joannis Caroli Hraba, Inclyti Bohemiae Regni D. D. Statuum Typographi, [1770].

PARACELSUS 1991: PARACELSUS, Philippus Theophrastus. *Archidoxa magica, aneb, Základy magie*. Praha: Trigon, 1991.

PARACELSUS 1932: PARACELSUS, Philippus Theophrastus. *Urozeného a slovatného pána Aureola Filipa Theofrasta Bombasta z Hohenheimu řečeného Paracelsa lékaře a filosofa znamenitého Filosofie okultní*. Praha: Universalia, 1932 [reprint z r. 1991, De Occulta Philosophia Theophrasti Paracelsi].

SPAMER 1958: SPAMER, Adolf. *Romanusbüchlein. Historisch-philologischer Kommentar zu einem deutschen Zauberbuch. Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Volkskunde*. Berlin: Akademie-Verlag, 1958.

ZÍBRT 1916: ZÍBRT, Čeněk. Zaklínací pokladů. *Národní listy* 56, 1916, č. 303, s. 1–2.

Sekundární literatura:

BARTOŠ 1883–1885: BARTOŠ, František. *Lid a národ. Sebrané rozpravy národopisné a literární*. Sv. 1–2. Velké Meziříčí: J. F. Šašek, 1883–1885.

DOUŠEK – DRÁPALA – NOVOTNÁ 2015: DOUŠEK, Roman – DRÁPALA, Daniel – NOVOTNÁ, Marie (edd.). *Traditional folk culture in Moravia. Time and space*. Brno: Masaryk University, 2015.

DROZDA 2024: DROZDA, Martin. Projevy magického myšlení v tiscích. In: DROZDA, Martin (ed.). *Mezi kouzly, vírou a pověrou. Magie v textech moravského venkova 18. a 19. století*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2024, s. 59–82.

FIDLEROVÁ 2008: FIDLEROVÁ, Alena. *Raněnovověké rukopisy v českých muzeích a možnosti jejich využití pro výzkum českého jazyka a literatury 17. a 18. století*. Praha 2008. Disertační práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

FIDLEROVÁ 2019: FIDLEROVÁ, Alena: *Intermediaries, Witnesses, Patrons. The Role of Saints in an Early Modern Book of Magical Prayers-Charms Obět před Bohem*. In: ŠKARPOVÁ, Marie (ed.). *Patron Saints and Saintly Patronage in Early Modern Central Europe*. Praha: Trivium, 2019, s. 229–252.

GRŮZOVÁ 2023: GRŮZOVÁ, Anna. Pokladové knihy na Moravě 18. a 19. stol. Analýza zaklínacích textů. *Národopisná revue* 33, 2023, č. 2, s. 92–102.

GRŮZOVÁ 2024: GRŮZOVÁ, Anna. Projevy magického myšlení v rukopisech. In: DROZDA, Martin (ed.). *Mezi kouzly, vírou a pověrou. Magie v textech moravského venkova 18. a 19. století*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2024, s. 85–106.

LUFFER 2014: LUFFER, Jan. *Katalog českých démonologických pověstí*. Praha: Academia, 2014.

MALACH 2017: MALACH, Roman. *Tradiční způsoby požární ochrany na moravském venkově a jejich inovace do*

konce 19. století. Brno 2017. Disertační práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně.

NAKONEČNÝ 1993: NAKONEČNÝ, Milan. *Lexikon magie*. Praha: Nakladatelství Ivo Železný, 1993.

NAKONEČNÝ 2009: NAKONEČNÝ, Milan. *Magie v historii, teorii a praxi*. Praha: Nakladatelství Vodnář, 2009.

NAVRÁTILOVÁ 2015: NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. Kontext víry, pověry a empirie v tradičním léčitelství. In: NAVRÁTILOVÁ, Alexandra (ed.). *Léčení a léčitelství v lidové tradici*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 2015, s. 9–18.

ONG 2006: ONG, Walter J. *Technologizace slova. Mluvená a psaná řeč*. Praha: Karolinum, 2006.

PROFANTOVÁ 1997: PROFANTOVÁ, Zuzana. O magické síle slova. In: TARCALOVÁ, Ludmila (ed.). *Magie a náboženství*. Uherské Hradiště, 1997, s. 175–178.

SMYČKOVÁ 2022: SMYČKOVÁ, Kateřina: Broadside Ballads as a Printed Medium and the Rise of Literacy. In: FUMERTON, Patricia – KOSEK, Pavel – HANZELKOVÁ, Marie (edd.). *Czech Broadside Ballads as Text, Art, and Song in Popular Culture, ca. 1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, s. 255–269.

SVATOŠ 2002: SVATOŠ, Martin. O autorství Klíčů a indexu českých zakázaných knih. *Listy filologické* 125, 2002, č. 3–4, s. 321–325.

ŠIMEČEK – TRÁVNÍČEK 2014: ŠIMEČEK, Zdeněk – TRÁVNÍČEK, Jiří. *Knihy kupovati. Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014.

VESELÝ 2000: VESELÝ, Josef. *Slavné grimoáry minulosti*. Praha: Vodnář, 2000.

VESELÝ 2006: VESELÝ, Josef. *Z čarodějovy knihovny*. Praha: Vodnář, 2006.

VOLF 1924: VOLF, Josef. Z dějin osvícenské cenzury. *Časopis Národního muzea* 98, 1924, s. 221–232.

WÖGERBAUER et al. 2015: WÖGERBAUER, Michael – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – JANÁČEK, Pavel: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Sv. 1. 1749–1938. Praha: Academia, 2015.

Anna Grůzová

Moravská zemská knihovna
Odbor rukopisů a starých tisků
Kounicova 65a
601 87 Brno